

УДК 811.111:81.373.46

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2026-217-8>

МІЖМОВНА АСИМЕТРІЯ УКРАЇНСЬКОГО КОНЦЕПТУ *ВОЛЯ* ТА СТРАТЕГІЇ ЙОГО ВІДТВОРЕННЯ В АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ

THE UKRAINIAN CONCEPT *VOLYA* IN ENGLISH DISCOURSE: CROSS-CULTURAL ASYMMETRY AND TRANSLATION STRATEGIES

Бойко Ю. П.,

orcid.org/0000-0002-0998-5657

Scopus Author ID: 57946901600

доктор філологічних наук, професор,

професор кафедри германської філології та перекладознавства

Хмельницького національного університету

У статті проводиться комплексний лінгвокогнітивний та перекладознавчий аналіз українського концепту *ВОЛЯ* в аспекті його міжмовної асиметрії. Актуальність дослідження зумовлена особливим статусом концепту *ВОЛЯ* як фундаментальної домінанти української ментальності, що поєднує в собі значення свободи, відсутності обмежень, внутрішньої сили особистості та простору.

Дослідження фольклорного дискурсу (паремій) дозволило виокремити п'ять ключових лексико-семантичних груп, що об'єктивують різні грані концепту *ВОЛЯ*: 1) найвища екзистенційна цінність, що преважує над матеріальним добробутом і самим життям; 2) онтологічна основа козацького архетипу, нерозривно пов'язана з просторовою роздольністю та нескореністю; 3) зона високої особистої відповідальності; 4) потужне джерело внутрішньої сили та мотиваційний ресурс для подолання перешкод; 5) абсолютна детермінанта людської долі.

Автором змодельовано семантичний простір концепту *ВОЛЯ*, що демонструє його багатовимірність у межах лексико-семантичного поля. Визначено, що ядро концепту становлять базові семантичні «свобода» (незалежність дій), «сила духу» (внутрішній стрижень) та «доля». Близня периферія охоплює категорії незалежності, права та самоконтролю, тоді як дальня периферія включає етнокультурні ознаки: козацький дух, простір, бажання та відповідальність.

В англійській мові семантика українського концепту *ВОЛЯ* диференціюється через лексеми *liberty*, *freedom* та *will*. Проте жодна з них повною мірою не відтворює специфічного етнокультурного контексту концепту *ВОЛЯ*, іманентно притаманного українській лексемі.

У зв'язку із цим у статті пропонуються перекладацькі стратегії та тактики для подолання концептуальних міжмовних лакун. До перекладацьких стратегій відносяться: частковий еквівалент; експлікація; лексична ампліфікація; генералізація; модуляція; транслітерація з лексичним коментарем або екзотизація. Наукова новизна роботи полягає у визначенні алгоритму вибору перекладацьких трансформацій для збереження етнокультурної ідентичності концепту.

Ключові слова: концепт *ВОЛЯ*, міжмовна асиметрія, перекладацькі стратегії, англomовний дискурс, етноспецифічність, лінгвокультурологія.

The article provides a comprehensive linguistic-cognitive and translation analysis of the Ukrainian concept of *VOLYA* in terms of its cross-linguistic asymmetry. The relevance of the research is determined by the special status of the concept of *VOLYA* (*WILL*) as a fundamental dominant of the Ukrainian mentality, which combines the meaning of freedom, lack of restrictions, inner strength of the individual and space.

© Бойко Ю. П., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

The study of folklore discourse (proverbs and sayings) made it possible to single out five key semantic groups objectively differentiating various aspects of the concept VOLYA (WILL): 1) the highest existential value that prevails over material well-being and life itself; 2) the ontological basis of the Cossack archetype, inextricably linked with spatial resolution and indomitability; 3) zone of high personal responsibility; 4) a powerful source of inner strength and a motivational resource for overcoming obstacles; 5) absolute determinant of human destiny.

The author modeled the semantic space of the VOLYA (WILL) concept, which demonstrates its multidimensionality within the semantic field. It was determined that the core of the concept consists of the basic semes "freedom" (independence of actions), "strength of spirit" (inner core) and "fate". The near periphery covers the categories of independence, law and self-control, while the far periphery includes ethno-cultural characteristics: Cossack spirit, space, desire and responsibility.

In English, the semantics of the Ukrainian concept of VOLYA (WILL) is differentiated through the lexemes *liberty*, *freedom* and *will*. However, none of them fully reproduces the specific ethno-cultural context of the concept of VOLYA (WILL), immanently inherent in the Ukrainian lexeme.

In this regard, the article proposes translation strategies and tactics to overcome conceptual interlingual lacunae. Translation strategies include: partial equivalent; explanation; lexical amplification; generalization; modulation; transliteration with lexical commentary or exoticization. The scientific novelty of the work consists in determining the algorithm for choosing translation transformations to preserve the ethno-cultural identity of the concept.

Key words: the concept of VOLYA (WILL), cross-linguistic asymmetry, translation strategies, English discourse, ethnospecificity, linguistic and cultural studies.

Постановка проблеми. У контексті сучасних геополітичних та соціокультурних трансформацій українська мовна картина світу опинилася в епіцентрі уваги міжнародної спільноти. Ключовим репрезентантом української національної ідентичності, що відображає глибинні ментальні настанови та історичний досвід етносу, є лінгвокультурний концепт ВОЛЯ. Його трансляція в глобальний інформаційний простір становить не лише суто лінгвістичне, а й стратегічне крос-культурне завдання. Проте переклад текстів, що містять цей концепт, неминуче стикається з явищем міжмовної асиметрії. Синкретична природа української лексеми *воля*, яка неподільно поєднує в собі ідеї фізичної та духовної незалежності, просторової роздольності, а також внутрішньої рішучості й спільного наміру, створює значні труднощі для адекватного відтворення в англomовному дискурсі. Відтак, пошук релевантних перекладацьких стратегій для подолання цієї асиметрії набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема аналізу та відтворення етноспецифічних концептів з метою подолання міжмовної лакунарності перебуває в полі зору багатьох сучасних мовознавців та перекладознавців. Зокрема, монографія І. Голубовської «Етнічні особливості мовних картин світу» є засадничим лінгвокультурологічним дослідженням, у якому ґрунтовно проаналізовано взаємозв'язок національної ментальності та її вербального втілення. Розглядаючи мову як специфічну форму концептуалізації дійсності, авторка розкриває етнокультурну самотність вербальних моделей світу та їхню визначальну роль у процесах формування когнітивних структур мислення [1]. Проблема етнокультурної ідентичності перебуває також у фокусі наукових інтересів О. Селіванової [2]. Дослідниця наголошує, що саме етнокультурна компетенція забезпечує тяглість та трансляцію національних традицій від покоління до покоління. Ця категорія виступає визначальним параметром самоорганізації та життєдіяльності етносу, маркуючи його цілісність у просторі культури [2].

В. Жайворонок є фундатором сучасного погляду на українську етнолінгвістику. Дослідник розглядає мову як систему символів, де кожна лексема (наприклад, *калина*, *доля*, *воля*) має глибоке етнокультурне наповнення, коріння якого сягає праслов'янських вірувань. У своїх працях (зокрема, у фундаментальному словнику-довіднику «Знаки української етнокультури» [3]) він доводить, що національна специфіка мови виявляється не лише в словах, а й у конотаціях, що відображають дух народу. Це фундаментальне видання, у якому автор розкриває мову як систему культурних кодів. Він детально аналізує етнокультурні конотації українських лексем, розглядаючи їх як знаки-символи, що формують національну ідентичність [3].

В. Кононенко зосереджує увагу на концептуальному аналізі мови. Ключові вектори його досліджень: словесні символи та тріада «Мова – Культура – Ментальність». Вчений аналізує ключові концепти української культури (*Рід, Мати, Земля, Слово*), розглядаючи їх як ментальні утворення, що структурують національний досвід та обґрунтовує постулат, що мова є не просто засобом передачі думок, а «генетичним кодом» нації, який зберігає історичну пам'ять [4; 5].

О. Матузкова досліджує етнокультурну специфіку крізь призму лінгвістичної ідентичності. Дослідниця розглядає національну ідентичність як багаторівневий конструкт, що реалізується в різних типах дискурсів (від літературного до повсякденного), її праці важливі для розуміння того, як українська ідентичність сприймається та відтворюється у порівнянні з іншими лінгвокультурами, що є критичним для вашої теми про англomовну рецепцію [6].

А. Загнітко підходить до етноспецифіки з позицій системно-структурної та функціональної лінгвістики. Вчений досліджує, як специфічні граматичні форми та синтаксичні структури відображають особливості мислення українців (наприклад, пріоритетність певних станів або відношень), його праці допомагають зрозуміти, як етнокультурні коди трансформуються та функціонують у сучасному текстовому просторі, забезпечуючи зв'язок між мовною нормою та культурною традицією [7].

Праці цих вчених створюють міцний фундамент для подальших наукових розвідок, зокрема аналізу концепту ВОЛЯ. Якщо В. Жайворонок та В. Кононенко дають нам інструментарій для опису семантичної глибини концепту ВОЛЯ [3; 4; 5], то О. Матузкова та А. Загнітко допомагають обґрунтувати її дискурсивну трансляцію та труднощі адаптації в іншомовному середовищі [6; 7]. Водночас лінгвокогнітивна специфіка концепту ВОЛЯ та закономірності його трансляції англійською мовою досі не були об'єктом цілісного дослідження. Це актуалізує потребу в ґрунтовному аналізі механізмів його міжмовної рецепції як складного етноспецифічного феномена.

Незважаючи на наявність ґрунтовних праць із етнолінгвістики, лінгвокультурології та перекладознавства, комплексний аналіз міжмовної асиметрії між українським концептом ВОЛЯ та його англomовними відповідниками (*freedom, liberty, will, willpower*) досі залишається недостатньо розкритим. Зокрема, бракує систематизації перекладацьких трансформацій та стратегій, які застосовуються для відтворення різних семантичних граней цього концепту в текстах історико-культурного та суспільно-політичного спрямування.

Мета статті полягає у здійсненні комплексного лінгвокогнітивного аналізу українського концепту **ВОЛЯ** через моделювання його лексико-семантичного поля (ядра, ближньої та дальньої периферії) та визначенні ефективних стратегій відтворення цього етноспецифічного феномена в англomовному дискурсі в умовах міжмовної асиметрії.

У мовній картині світу українців концепт ВОЛЯ характеризується глибокою багатомірністю та високою концептуальною щільністю. Лексико-семантичний простір цього феномену структурується через такі основні одиниці-репрезентанти: 1. **Свобода**: охоплює незалежність, право вибору, стан розкутості, автономію та суверенітет; визначається як спроможність особистості самостійно ухвалювати рішення без зовнішнього примусу. 2. **Відповідальність**: реалізується через категорії обов'язку, свідомого вибору, усвідомлення наслідків та морального сумління. 3. **Характер і вольова стійкість**: маніфестується через рішучість, мужність, незламність, наполегливість та відвагу. 4. **Дієвий аспект (Дія)**: передбачає активну реалізацію інтенцій – боротьбу, досягнення мети та втілення задумів. 5. **Емоційно-чуттєвий стан**: відображає внутрішню гармонію, радість, надію, спокій, задоволення та впевненість у власних силах. 6. **Прагматичний потенціал**: здатність реалізовувати власні інтенції, спираючись на внутрішній ресурс для подолання перешкод. 7. **Інтенціональність (Бажання)**: первинний імпульс до волевиявлення та прагнення суб'єкта.

Комплексне дослідження концепту ВОЛЯ доцільно здійснювати через моделювання його семантичного поля, структурна організація якого базується на діалектичній взаємодії **ядра** та **периферії**. Графічне зображення лексико-семантичного поля (ЛСП) концепту ВОЛЯ є таким як це показано на рис. 1.

Рис. 1. Лексико-семантичне поле концепту ВОЛЯ

Суб'єктом (носієм) концепту **ВОЛЯ** в українській лінгвокультурі виступає народ – нація, що історично прагне звільнення від поневолення та утвердження власної суб'єктності. В ієрархії морально-духовних цінностей українського етносу ВОЛЯ посідає найвищий щабель, виступаючи абсолютною аксіологічною домікантою. Цей концепт не просто відображає індивідуальний стан, а репрезентує колективне прагнення та спільну екзистенційну мету.

Тож як це видно з рис. 1. у самому ядрі розташована лексема ВОЛЯ. Найближче до центру розташовані основні семи, що складають смислову основу (Ядро): СВОБОДА (незалежність дій), СИЛА ДУХУ (внутрішній стрижень) та ДОЛЯ (фатальний зв'язок). Близня периферія об'єднує супутні поняття, що уточнюють ядро: НЕЗАЛЕЖНІСТЬ (державна та особиста), ПРАВО (справедливість) та САМОКОНТРОЛЬ (відповідальність, про яку йшлося у 3-й групі паремій). Дальня периферія: тут розташовані найбільш специфічні, етнокультурні та похідні ознаки, виявлені під час аналізу паремій: КОЗАЦЬКИЙ ДУХ (архетип, 2-га група), ПРОСТІР (поле, степ), БАЖАННЯ (інтенція) та ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ (усвідомлення наслідків).

У мовній картині світу українців концепт ВОЛЯ об'єктивується через розгалужену систему метафоричних моделей та сталих висловів: *мати (зібрати, знайти, давати) волю, пускати на волю, віддаватися на волю, давати волю рукам (ногам, серцю, язикові, сльозам)*. У народній свідомості ВОЛЯ невіддільно зіставляється з добром і правдою, які здобуваються виключно в боротьбі. За українськими ментальними настановами, вона цінується вище за матеріальні блага й навіть за саме життя (на що вказують паремії на кшталт *пускати на волю Боже; воля не вмирає*). Окрім того, концепт має тісний зв'язок із внутрішньою силою (здатністю до самоконтролю), що породжує такі деривати, як *вольовий характер* чи *вольові зусилля*. Зрештою, уся історія національно-визвольної боротьби українського народу "за волю, за щастя" підтверджує волелюбність українців. Проаналізувавши масив паремій про свободу та волю українського народу, концептуальні грані феномену ВОЛІ було розподілено на п'ять основних лексико-семантичних груп.

Перша група об'єднує одиниці, що репрезентують ВОЛЮ як найвищу екзистенційну цінність. Домінантною ідеєю цього сегмента є абсолютизація значущості свободи для українського етносу: вона беззаперечно домінує в ієрархії життєвих пріоритетів, переважаючи як матеріальні блага, так і саме фізичне існування людини. До цієї групи належать, зокрема, такі паремії: *За народ і волю віддамо життя і долю* [11]; *Воля – найбільше багатство* [10]; *Життя не має ціни, а воля дорожча за життя* [10]; *Хоч і спина гола, аби своя воля* [10]; *Краще на волі на вітці, чим у неволі у золотій клітці* [12]; *Або волю здобути, або дома не бути* [12].

Наведений ілюстративний матеріал засвідчує, що свобода мислиться як найвище благо. У межах цієї групи чітко виокремлюються кілька специфічних концептуальних мікроознак: а) пріоритетність ВОЛІ над життям («*віддамо життя*», «*дорожча за життя*»); б) перевага вільного буття над матеріальним добробутом у неволі («*на вітці*» vs «*у золотій клітці*»; «*спина гола – своя воля*»); в) імператив безкомпромісної боротьби за визволення («*або волю здобути, або дома не бути*»).

Аналіз цієї групи прислів'їв та приказок виявляє стійку тенденцію до використання когнітивних дихотомій та антонімічних протиставлень (наприклад: *воля на вітці – неволя в клітці, життя не має ціни – воля дорожча*). Така контрастивна побудова максимально увиразнює аксіологічний (ціннісний) статус свободи та підкреслює готовність нації до радикальних дій заради захисту того, що становить основу її ідентичності.

Друга лексико-семантична група об'єднує паремії, що об'єктивують концепт ВОЛЯ як екзистенційний орієнтир та основу козацької долі. В українській лінгвокультурній свідомості ключовим репрезентантом ідей свободи та незалежності історично виступає архетип козака. Це не просто воїн-захисник, а абсолютне втілення вільної людини, яка свідомо відкидає будь-які форми соціальної, політичної чи фізичної залежності. Відповідний масив паремій яскраво ілюструє нерозривний зв'язок між прагненням до свободи та феноменом козацтва. До цієї групи належать такі одиниці: *Кінь, шабля, вітер в полі і ніхто не здолає козацької волі!* [10]; *Коли козак в полі, то він і на волі* [10]; *Степ та воля – козацька доля* [10]; *Справжній козак – вільна людина по волі Божій, а не царській чи панській* [10]; *Козак як птах – знявся та й полетів* [10]; *Козача потилиця панам ляхам не хилиться* [10]; *Де козак – там і воля* [10].

У наведеному фольклорному дискурсі концепт ВОЛЯ детермінує саму онтологічну сутність козака. Семантика цієї групи розкривається через низку специфічних концептуальних ознак: а) внутрішня незалежність і трансцендентність свободи: сприйняття ВОЛІ як вищого сакрального дару, що стоїть над земною владою («*по волі Божій*»); б) просторова роздольність: тісна кореляція свободи з відкритим, безмежним простором через символи «*степ*», «*вітер*», «*поле*», «*птах*»; в) абсолютне втілення вільного духу: козак і воля постають як синонімічні, нероздільні концепти («*де козак – там і воля*»); г) непереможна мілітарна сила: атрибути «*кінь, шабля*» підкреслюють, що саме ВОЛЯ є запорукою козацької могутності та звитяги; д) антиавторитарність та непокора: категорична відмова від підкорення будь-яким гнобителям («*панам ляхам не хилиться*»).

Таким чином, ця група прислів'їв та приказок розкриває ВОЛЮ не лише як найвищу цінність, а й як фундаментальну умову існування вільної людини. Водночас аналіз засвідчує глибоку філософську дуальність концепту: справжня свобода в козацькому світогляді імплікує не лише право беззастережно володіти нею, а й високий рівень відповідальності. Щоб залишатися воїном і вільною людиною, індивід мусить володіти силою духу та здатністю контролювати власні дії, що виводить нас на розуміння волі як внутрішнього самоконтролю (англ. *willpower*).

Логічним продовженням попередньої тези є **третя лексико-семантична група** паремій, яка об'єктивує ВОЛЮ крізь призму відповідальності та самообмеження. У цій концептуальній парадигмі абсолютна свобода розкривається з іншого боку: за відсутності раціонального контролю над емоціями та бажаннями вона здатна трансформуватися в деструктивну силу (свавілля). Цю амбівалентність яскраво ілюструють такі приклади: *Дай кому волю, а сам підеши в неволю* [12]; *Дай серцю волю – заведе в неволю* [12]; *Вольному воля, а спасенному рай* [12]; *Вольні, вольні, – на все не довольні* [12]; *Своя воля добра, та не пожиточна* [12]; *На чужому полі не матимеш волі* [12].

Аналіз наведеного ілюстративного матеріалу дає змогу виокремити ключові аспекти, що характеризують специфіку цієї групи: а) амбівалентна природа ВОЛІ: дуалістичне сприйняття свободи, де вона постає не лише як безумовна цінність, а й містить ризик саморуйнування у разі її бездумного (анархічного) використання; б) імператив внутрішнього самоконтролю:

усвідомлення того, що справжня свобода неможлива без саморефлексії та здатності передбачати наслідки власних дій («заведе в неволю»); в) загроза надмірної поблажливості: порушення балансу між власною і чужою свободою призводить до втрати суб'єктності та потрапляння в залежність від інших («Дай кому волю...»); г) просторова та ментальна детермінованість: усвідомлення ілюзорності свободи в чужому (ворожому) соціокультурному просторі («На чужому полі...»), а також фіксація психологічної незадоволеності попри наявність зовнішньої незалежності («на все не довольні»).

Отже, фольклорний дискурс засвідчує глибоке філософське розуміння українським етносом того факту, що зовнішня, формальна незалежність не гарантує внутрішньої гармонії. Неконтрольовані інтенції або завищені очікування нівелюють цінність свободи. Відтак, у цій групі паремій ВОЛЯ концептуалізується не як пасивна даність, а як усвідомлений екзистенційний вибір, що вимагає постійного підтримання балансу між особистими прагненнями та соціальною відповідальністю

Четверта лексико-семантична група паремій об'єктивує концепт ВОЛЯ як джерело внутрішньої сили та мотиваційний ресурс. У ментальній парадигмі українського народу свобода концептуалізується не просто як пасивний стан незалежності, а як потужний енергетичний рушій. Саме усвідомлення власної суб'єктності та волі наділяє людину здатністю долати екзистенційні перешкоди й досягати поставленої мети. Цей семантичний вектор яскраво ілюструють такі фольклорні одиниці: *Чия воля, того й сила* [12]; *У полі дві волі: чия правіша того й сильніша* [12]; *Воля дає силу слабим* [13]; *Воля – маленьке слово, а всі йому раді* [13].

Аналіз наведеного мовного матеріалу дає змогу виокремити такі концептуальні мікрооснаки цієї групи: а) синергія свободи та могутності: пряма кореляція між наявністю волі та здатністю до звершень. Свобода виступає каталізатором внутрішніх ресурсів, що дозволяє навіть слабким ставати сильними («*Воля дає силу слабим*»); б) детермінантна роль істини (справедливості): глибоке переконання в тому, що справжня сила ВОЛІ нерозривно пов'язана з моральною правотою. Свобода, що спирається на правду, завжди володіє вищим потенціалом для перемоги («*чия правіша того й сильніша*»); в) владно-ресурсний потенціал: володіння волею імплікує здобуття влади та впливу над обставинами чи опонентами («*Чия воля, того й сила*»); г) універсальна позитивна валентність: сприйняття волі як безумовного блага, що викликає загальний емоційний резонанс і єдність у соціумі («*маленьке слово, а всі йому раді*»).

Загалом ця група паремій концептуалізує **ВОЛЮ** як глибинну внутрішню мотивацію до боротьби. Окремі ілюстративні фрагменти (на кшталт «*моя сила*», «*гори потоплю*») об'єктивують найвищу цінність екзистенційного самовизначення, стверджуючи абсолютну автономію та незалежність особистості. У цьому контексті **ВОЛЯ** постає не лише як стан, а і як дієвий інструмент влади. Сильна духом (вольова) людина здатна транслювати власну переконаність та здійснювати вплив на оточення («*правіша – сильніша*»). Відтак, істина (правда) функціонує як головний ціннісний орієнтир і засіб у боротьбі за свободу.

Крім того, усвідомлена свобода виступає каталізатором сили духу: навіть об'єктивно слабкий індивід, наділений незламною силою волі, виявляється здатним на грандіозні звершення. Семантика вислову «*дає силу слабим*» резонує з класичними ідеями філософського стоїцизму, стверджуючи примат внутрішнього духовного стрижня над зовнішніми деструктивними впливами. Водночас фольклорний дискурс не позбавлений розуміння того, надзвичайно важко здобути і втримати справжню свободу. Зокрема, метафоричний образ «*нічного вогника*» амбівалентно репрезентує як рятівну надію, так і певну фатальну недосяжність мети. У таких контекстах **ВОЛЯ** може маркуватися як ілюзорна мрія, що виконує прагматичну функцію екзистенційного застереження від надмірної романтизації та ідеалізації цього складного феномену.

П'ята лексико-семантична група об'єктивує концепт **ВОЛЯ** як детермінанту людської долі. Прислів'я та приказки цього сегмента висвітлюють фундаментальну роль незалежності у формуванні життєвого шляху не лише окремої особистості, а й цілої нації. У народній свідо-

мости повноцінне буття без свободи концептуалізується як неможливе: життєвий талан безпосередньо залежить від наявності **ВОЛІ**. Тісну кореляцію цих двох феноменів ілюструють такі паремії: *Хто без волі, той без долі* [13]; *Яка воля, така й доля* [12]; *Де немає волі, там не буває й долі* [12]; *Коли ти вільний, як вітер в полі, то не маєш лихої долі* [12]; *Не шукай долі, а шукай волі* [13]; *Хоч долі, аби на волі* [13].

Домінантною ідеєю цього масиву є ствердження того, що справжнє щастя можливе виключно в координатах свободи. Лінгвокогнітивний аналіз дозволяє виокремити кілька суттєвих аспектів взаємодії цих концептів: а) **ВОЛЯ** як онтологічна основа долі: без свободи людина позбавлена простору для самореалізації, відтак її життя втрачає справжній сенс («*немає волі – не буває долі*»); б) захисна функція свободи: незалежність дарує життєву гнучкість і допомагає уникати небезпек. Вона дозволяє самостійно формувати свій шлях, тим самим оберігаючи від фатальних сценаріїв («*вільний, як вітер... не маєш лихої долі*»); в) примат **ВОЛІ** над долею: свобода визнається першочерговою екзистенційною потребою. Заради можливості жити за власним вибором українці ладні прийняти навіть найважчі життєві випробування («*хоч долі, аби на волі*»).

Фольклорний дискурс підкреслює, що неволя нівелює суб'єктність, роблячи долю однієї людини цілком залежною від свавілля іншої. Натомість справжнє щастя нерозривно пов'язане з можливістю контролювати власне життя та здійснювати свідомий вибір без зовнішнього примусу. Хоча свобода не гарантує безпроблемного існування, вона надає необхідний ресурс можливостей для подолання перешкод. Відтак, людина, позбавлена незалежності, апіорі неспроможна відчувати повноту життя, оскільки саме **ВОЛЯ** є найвищою мірою та цінністю людського існування.

Відтак відтворення синкретичного українського концепту **ВОЛЯ** в англійській мові є класичною транслятологічною проблемою, зумовленою явищем міжмовної асиметрії. Оскільки в англійській мові не існує єдиного абсолютного еквівалента, який би одночасно вмщував значення зовнішньої незалежності, внутрішньої сили, простору та долі, перекладачеві доводиться застосовувати низку компенсаторних стратегій. Аналіз англійських перекладів українського історичного дискурсу дає змогу виокремити найрелевантніші стратегії подолання цієї лакуарності.

З позицій сучасного перекладознавства, для адекватного відтворення цього концепту пропонується застосовувати такі стратегії:

1. Стратегія вибору часткового еквівалента (контекстуальна диференціація). Наведемо приклад: **ВОЛЯ як фізична чи соціальна незалежність (відсутність утисків)**. У цьому контексті український концепт найближчий до західного розуміння свободи, тому обирається частковий еквівалент *freedom* (або *liberty*). Напр.: (1) *Запорожжя залишається останньою оазою волі...* [14] – (1a) *Zaporozhzhia remains the last oasis of freedom...* При перекладі (1) на (1a) застосовуємо контекстуальну диференціацію, оскільки в цьому історичному фрагменті йдеться про територію, вільну від соціального гніту та кріпацтва. Англійське *freedom* ідеально компенсує це значення.

Натомість, коли **ВОЛЯ** актуалізується як спільне **рішення, колективне волевиявлення чи наказ**, перекладачі застосовують еквівалент *will*: (2) *.. вони сповістили обранцю волю всього суспільства...* [14] – *...they announced to the chosen one the will of the entire society...* У цьому фрагменті лексема *will* маркує вищий ступінь соціальної самоорганізації спільноти, здатність консолідовано делегувати владу. Необхідність такого розмежування (*freedom vs will*) підтверджує складну дуальну природу української лінгвоментальної домінанти.

2. Стратегія експлікації (описовий переклад). Ця стратегія є критично важливою під час перекладу лексичних дериватів, ядром яких виступає концепт **ВОЛЯ**. Буквальний переклад таких одиниць часто призводить до граматичної чи семантичної деформації цільового тексту. Показовим є такий приклад: (3) *[Повстання] яскраво засвідчили незламність духу і волелюб-*

ність козаків [14, с. 154]. – (3a) *They vividly testified to the indomitable spirit and love for freedom of the Cossacks*. Для збереження концептуальної щільності оригіналу та статусу абстрактного іменника доцільно застосовувати стратегію експлікації – *love for freedom (...demonstrated the indomitable spirit and love for freedom of the Cossacks)*. Це дозволяє зберегти фокус на свободі як ключовій аксіологічній категорії без порушення норм англійської мови.

3. Стратегія лексичної ампліфікації (розширення) У випадках, коли для передачі глибини української ВОЛІ одного англійського слова недостатньо, застосовується введення додаткових лексичних елементів, що підсилюють прагматику вислову. Напр.: (4) *...ні до чого майже, за винятком самої свободи...* [14, с. 83]. – (4a) *...almost useless, except for freedom itself...*, Тут фрагмент *«except for freedom itself»* є вдалим прикладом лексичної ампліфікації. Використання підсилювального займенника *itself* (самої) адекватно передає абсолютизацію цього поняття в системі цінностей запорожців, де свобода постає єдиним екзистенційним пріоритетом.

4. Стратегія генералізації супутніх культурних маркерів. Адекватна трансляція концепту ВОЛЯ неможлива без правильного відтворення ширшого етнокультурного контексту. При перекладі безеквівалентних соціальних категорій козацтва доцільно уникати надмірного буквалізму. Напр.: специфічні фольклорні реалії (5) *«козак-нетяга, козак-голова»* ефективно передаються через стратегію генералізації – (5a) *A poor and impoverished Cossack*. Це зберігає прагматичний потенціал тексту без надмірної екзотизації, залишаючи простір для розуміння ключових культурних маркерів іноземним реципієнтом.

5. Стратегія функційної заміни або модуляція. Ця стратегія є критично важливою під час перекладу фольклорного дискурсу (паремій) та фразеологізмів, де дослівний переклад неможливий. Суть полягає у зміні внутрішньої форми вислову зі збереженням його прагматичного впливу. Напр.: **метафору (6) *дати волю емоціям/серцю неможливо перекласти як give freedom to the heart, тут слід застосувати сталий англійський вислів (6a) to give free rein to*** (дослівно: відпустити повіддя); паремію: **(7) *Хто без волі, той без долі*** може бути перекладено так: **(7a) *He who lacks freedom, lacks a future*** (де «доля» замінюється на більш зрозуміле для англомовної аудиторії «future» або «destiny»), використовуємо стратегію функційної заміни через модуляцію.

6. Транслітерація з лексичним коментарем або екзотизація застосовується переважно у науковому, філософському та лінгвокультурологічному дискурсах, де ВОЛЯ постає як унікальний етнокультурний феномен. У межах цього підходу концепт відтворюється засобами транслітерації (*the concept of VOLYA*), що супроводжується розгорнутою дефініцією його синкретичної природи – органічного синтезу значень *freedom, will, space* та *destiny*. Використання цієї стратегії дозволяє зберегти автентичний національний колорит та запобігти семантичній редукції української мовної картини світу до спрощених лінгвокультурних паралелей цільової мови.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє констатувати, що український концепт ВОЛЯ має виразну амбівалентну та синкретичну природу. Він органічно поєднує в собі екстернальний вимір (відсутність зовнішніх обмежень, суверенітет, боротьба з поневоленням) та інтернальний вимір (внутрішня сила духу, етичний вибір, відповідальність). Осягнення цієї філософської дуальності є ключем до розуміння волелюбного коду української лінгвоментальності, де свобода невід'ємна від морального імперативу.

Встановлено, що ВОЛЯ постає як універсальна аксіологічна домінанта та фундаментальний маркер національної ідентичності. Концепт акумулює історичну пам'ять та незламне прагнення народу до суб'єктності. Саме через багатогранну семантику лексеми відкривається доступ до глибинних шарів українського світосприйняття, де категорія волі виступає стрижневим елементом самоорганізації етносу.

Транслятологічний аспект дослідження засвідчує наявність глибокої міжмовної асиметрії (анізоморфізму) між українською та англомовною концептуальними картинами світу. Синкретизм української одиниці, яка синтезує семантику незалежності, інтенції та екзистенційної

долі, унеможлиблює використання єдиного абсолютного еквівалента. Відтак, адекватне відтворення концепту в англomовному дискурсі виходить за межі суто лінгвістичної задачі, перетворюючись на акт стратегічної міжкультурної медіації.

Усвідомлене застосування компенсаторних трансформацій (лексичної ампліфікації, експлікації, екзотизації) дозволяє іноземному реципієнту осягнути **ВОЛЮ** не просто як відсутність утисків (*freedom* чи *liberty*), а як автентичний лінгвокультурний код оригіналу. Такий підхід мінімізує ризик семантичної редукації та сприяє повноцінній рецепції українського національного духу в іншомовному середовищі.

Перспективи подальших розвідок убачаємо у зіставному аналізі концепту **ВОЛЯ** з його корелятами в інших європейських мовах, а також у дослідженні трансформацій його семантики в умовах сучасного воєнно-політичного та медійного дискурсів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу. Київ : Логос, 2004. 284 с.
2. Селіванова О. О. Етнокультурна компетенція: когнітивне підґрунтя й мовна репрезентація. *Вісник Черкаського університету*. 2019. № 1. С. 3–13.
3. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
4. Кононенко В. І. Мова, культура, стиль : зб. статей. Київ ; Івано-Франківськ, 2008. 460 с.
5. Кононенко В. І. Символи української мови. Івано-Франківськ : Плай, 1996. 272 с.
6. Матузкова О. П. Англійська ідентичність як лінгвокультурний феномен: когнітивно-дискурсивний аспект : монографія. Одеса : Вид-во КП ОМД, 2012. 416 с.
7. Загнітко А. П. Сучасна лінгвістика: понятійний апарат і термінологічний простір. Донецьк : ДонНУ, 2007. 254 с.
8. Приказки та прислів'я про волю. *Vislovi.in.ua* : веб-сайт. URL: <https://vislovi.in.ua/prykazky-ta-prysliv-ya-pro-volyu/> (дата звернення: 06.04.2025).
9. Приказки та прислів'я про неволю. *Vislovi.in.ua* : веб-сайт. URL: <https://vislovi.in.ua/prykazky-ta-prysliv-ya-pro-nevolu/> (дата звернення: 21.03.2025).
10. Прислів'я про козаків. *Dovidka.biz.ua* : веб-сайт. URL: <https://dovidka.biz.ua/prisliv-ya-pro-kozakiv/> (дата звернення: 28.03.2025).
11. Прислів'я та приказки про Батьківщину, рідний край. *Dovidka.biz.ua* : веб-сайт. URL: <https://dovidka.biz.ua/prisliv-ya-ta-prikazki-pro-batktivshhinu-ridniy-kray/> (дата звернення: 28.03.2025).
12. Прислів'я та приказки про Волю, щастя, любов. *Zernyatko* : веб-сайт. URL: <https://zernyatko.te.ua/prysliv-39-ja-ta-prykazky-pro-volju-shchastja-ljubov/> (дата звернення: 30.03.2025).
13. Прислів'я та приказки: Воля. *ПОРОХІВНИЦЯ* : веб-сайт. URL: https://porokhivnytsya.com.ua/2016/11/09/prykazky_volya/ (дата звернення: 22.03.2025)
14. Мицик Ю. А., Плохій С. М. Як козаки України боронили. 2-е вид-ня. Київ : ТОВ «Видавництво «Кліо»», 2022. 368 с.

Дата першого надходження статті до видання: 30.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026